

УДК 94«1960/1970»

DOI: 10.24919/2519-058x.6.123764

Зінаїда СВЯЩЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5845-3115

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань) szv09@meta.ua

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОПЕК У БОРЬБІ ЗА НАФТОВУ МОГУТНІСТЬ В 60 – 70-х рр. ХХ ст.

В статті проаналізовано роль і значення ОПЕК у боротьбі за нафтову могутність в 60 – 70-х рр. ХХ ст. Досліджено обставини створення, мету та завдання Організації країн – експортерів нафти. Констатується, що ОПЕК досягла успіху в обмеженні можливості нафтових компаній в односторонньому порядку зменшувати ціни на нафту, хоча організації було потрібно більше 10 років на те, щоб повернути ціни на рівень лютого 1959 р. Зроблено висновок, що ОПЕК зміцніла і перетворилася в найбільш впливову організацію на нафтовому ринку та почала відігравати значну роль у світовій економіці та політиці в цілому. Дієвість «нафтової зброї» була наочно продемонстрована в 1973 – 1974 рр., коли внаслідок оголошеного арабськими країнами ембарго, світові ціни на нафту зросли в чотири рази.

Ключові слова: ОПЕК, нафта, концесії, сфери впливу, араби, довідкові ціни.

Zinaida SVYASCHENKO,

PhD hab. (History), Associate Professor of World History and Teaching Methods Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman) szv09@meta.ua

OPEC ROLE AND INFLUENCE IN THE STRUGGLE FOR LEADERSHIP IN OIL PRODUCTION IN THE 60 – 70 ss. XX CENTURY

The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) is an international organization created for the purpose of coordination of actions regarding sales volumes and pricing of crude oil. The article analyzes the role and influence of the OPEC in the struggle for leadership in oil production in the 60s and 70s of the 20th century. The circumstance of the creation, purposes and tasks of the Organization of the countries-oil exporters are explored. Attention is drawn to the fact that OPEC's basic goal was to maximize revenues of member governments from oil extraction and exports. To achieve this goal, in the first place it was necessary to achieve stabilization of oil prices.

It is stated that, OPEC succeeded in limiting the ability of oil companies to unilaterally reduce oil prices, although the organization needed more than 10 years to return prices to the level of February, 1959.

It is emphasized that the struggle for the purpose of the organization was quite fierce and was accompanied by repeated exacerbations of the situation in the oil industry of the Gulf countries. After the fierce resistance of oil companies, governments of the member countries of OPEC violated their monopoly for the establishment of reference prices and took a direct part in the process of their formation. OPEC as the organization proved its strength and viability in the first major encounter with oil monopolies. As a result, the positions of oil exporters strengthened, their financial situation improved. Some adjustments in the struggle for oil were brought by the national liberation movement in some countries. Besides it is noted that the changes in the pricing system were not by far the only ones in the Middle East oil supply system.

It is concluded that the creation of OPEC was dictated by an objective necessity and in many respects helped restore the necessary «fair» balance in the area of pricing in the oil market. OPEC strengthened and turned into the most influential organization in the oil market and began to play a significant role in the global economy and politics as a whole. During the 1960's – 1970's the the share of the exporting countries incomes from exports increased, moreover, some countries nationalized a part of their oil industry. When in 1973 the United States supported Israel in the war with Egypt, Saudi Arabia and other arab producers announced an embargo on oil exports to the USA in return. As a result of the embargo imposed, world oil prices increased fourfold, thus demonstrating the effectiveness of «oil weapons».

Key words: OPEC, oil, concessions, spheres of influence, arabs, reference prices.

Зінаїда СВЯЩЕНКО,

*доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории
и методик обучения Уманского государственного педагогического университета имени
Павла Тычины (Украина, Умань) szv09@meta.ua*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОПЕК В БОРЬБЕ ЗА НЕФТЯНОЕ МОГУЩЕСТВО

В 60 – 70-х гг. XX в.

В статье проанализированы роль и значение ОПЕК в борьбе за нефтяное могущество в 60 – 70-х гг. XX в. Исследованы обстоятельства создания, цели и задачи Организации стран – экспортеров нефти. Констатируется, что ОПЕК достигла успеха в ограничении возможности нефтяных компаний в одностороннем порядке уменьшать цены на нефть, хотя организации потребовалось более 10 лет на то, чтобы вернуть цены на уровень февраля 1959 г. Сделан вывод, что ОПЕК окрепла и превратилась в наиболее влиятельную организацию на нефтяном рынке и начала играть значительную роль в мировой экономике и политике в целом. Действенность «нефтяного оружия» была наглядно продемонстрирована в 1973 – 1974 гг., когда в результате объявленного арабскими странами эмбарго, мировые цены на нефть выросли в четыре раза.

Ключевые слова: ОПЕК, нефть, концессии, сферы влияния, арабы, справочные цены.

Постановка проблеми. Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) – міжнародна організація, створена з метою координації дій щодо обсягів продажу та встановлення цін на сирю нафту. До моменту заснування ОПЕК на ринку існували значні надлишки пропонованої сирової нафти, поява яких була викликана початком розробки гігантських нафтових родовищ – перш за все, на Близькому Сході. Крім того, на ринок вийшов Радянський Союз, де з 1955 по 1960 р. обсяги видобутку нафти подвоїлись. Це викликало серйозну конкуренцію на ринку, що вело до постійного зниження цін. Ситуація, що виникла слугувала причиною об'єднання декількох країн-експортерів нафти в ОПЕК, щоб спільно протистояти транснаціональним нафтовим корпораціям і підтримувати необхідний рівень цін.

Ставлення до ОПЕК з боку основних споживачів нафти – промислово розвинених країн протягом останніх більше сорока років змінилося, причому кардинально. Спочатку на Заході до неї віднеслись скептично, насторожено і навіть дуже вороже. Під час формування ОПЕК міжнародний ринок нафти контролювався сімкою транснаціональних компаній, що діяли, перш за все, в інтересах західних країн – споживачів нафти. Для координації своїх дій ці компанії сформували Міжнародний нафтовий картель, в який входили найбільші міжнародні нафтові компанії на той момент: Екссон, Мобіл, Галф, Тексако, Стандарт Ойл Каліфорнія (СОКАЛ), Бритиш Петролеум та Роял-Датч / Шелл. В інтересах країн – споживачів нафтопродуктів картель утримував ціни на стабільно низькому рівні близько 1,5–3 дол. за баррель (ОПЕК: Організація, 2017).

Об'єднання країн – експортерів нафти в ОПЕК дозволило країнам, що ввійшли до неї формувати єдину політику в боротьбі зі створеним картелем і поступово ставлення до цієї організації на міжнародній арені від первісно скептичного змінилося на більш серйозне.

Сучасна актуальність проблем світового фінансового ринку нафти, його ролі у житті більшості країн світу роблять надзвичайно важливим і досить цікавим дослідження ролі ОПЕК у боротьбі за нафтову могутність, адже і нині ОПЕК продовжує відігравати значну роль у міжнародних відносинах.

Аналіз досліджень. Організація привертала і привертає увагу широкого кола фахівців. Про неї писали західні автори, які звинувачували ОПЕК у тому, що вона спричинила світову кризу та інфляцію, та автори із країн – членів організації. Інформацію про діяльність і роль ОПЕК на світовому ринку нафти можна знайти в авторів, що займаються нафтогазовими міжнародними відносинами. Серед них дослідження А. Березного (Березний, 1985), О. Волович (Волович, 2016), М. Закарія та А. Яковлева (Закарія, Яковлев, 1998), В. Шведа (Швед, 2006), А. Яковенко (Яковенко, 1999) та ін. З наукових праць загального плану слід відзначити монографію І. Александрова «Монархії Перської затоки: етап модернізації» (Александров, 2000) та колективне дослідження

«Ближний Восток: війна и политика = Middle East: War and Politics» (Ближний Восток, 2010). Ці праці розкривають загальні проблеми та нові тенденції у взаєминах між державами регіону, а також історичні передумови конфліктів на сучасному етапі. Існує також багато сайтів, які містять інформацію про ОПЕК і її конференції. Це офіційний сайт організації – www.opec.org та ін.

Мета статті. Метою даної роботи є показати роль і значення ОПЕК у боротьбі за нафтову могутність у світлі нафтових криз і коливання цін на нафту у 60 – 70-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Не проконсультувавшись з країнами – експортерами, міжнародні нафтові компанії у лютому 1959 р. знизили рівень довідкових цін на нафту в середньому до \$ 0,18 за барель. Країни – експортери були обурені подібним свавіллям з боку нафтових компаній і на Першому Арабському нафтовому конгресі, що відбувся в квітні 1959 р. в Каїрі, прийняли резолюцію, в рамках якої нафтовим компаніям наполегливо рекомендувалося проводити з країнами – експортерами нафти спеціальні консультації до прийняття рішення про будь-які зміни рівня довідкових цін (ОПЕК: учасники, 2016).

Міжнародними нафтовими компаніями, проте, резолюція була проігнорована, після чого рівень довідкових цін продовжував знижуватися на \$ 0,27 протягом 19 місяців. В результаті цих знижень, прибуток, що отримувався країнами – експортерами з одного бареля нафти, скоротився на 15% в порівнянні з рівнем початку 1959 р. Дії компаній викликали негайну реакцію з боку країн – експортерів нафти. 14 вересня 1960 р. на запрошення іракського уряду в Багдаді пройшла конференція, в якій взяли участь представники найбільших країн – експортерів нафти – Ірану, Іраку, Кувейту, Саудівської Аравії і Венесуели. Результатом прийняття конференцією Першої резолюції стало народження Організації країн – експортерів нафти (Organization of Petroleum Exporting Countries / ОПЕК). Згодом число членів організації було розширено завдяки вступу таких країн, як Індонезія, Лівія, Катар, Абу-Дабі, Алжир і Нігерія (Організація країн-експортерів нафти, 2017). Незабаром організації вдалося зосередити в своїх руках найбільшу кількість нафтових операцій по всьому світу. Десять країн – членів організації в 1970 р. мали 77 % нафтових запасів капіталістичного світу, відповідали за видобуток 56 % від їх загального обсягу і, саме головне, здійснювали 90 % всього експорту сирової нафти. З цього моменту вже дійсно можна було говорити про досягнення країнами – експортерами нафти певної економічної влади зі стійким впливом на стан нафтового бізнесу (Організація країн-експортерів нафти, 2017).

В рамках прийнятої Першої резолюції, яка ознаменувала виникнення ОПЕК, були також встановлені цілі організації. З моменту заснування ОПЕК було чітко поставлено завдання – прагнути в самому широкому сенсі «до узгодження нафтової політики держав – членів організації і прояву рішучості в кращому сенсі цього слова, відстоювати колективні та індивідуальні інтереси всіх країн – членів» (ОПЕК: страны, 2016). Для досягнення цієї мети були визначені короткострокові і довгострокові завдання Організації. В якості основної загрози їх здійснення країни-учасниці розглядали інструмент надлишкового обсягу, що успішно використовувався західними нафтовими компаніями. У зв'язку з цим в результаті одностайного голосування і був прийнятий 4-й пункт Першої резолюції, згідно з яким «у разі прямого або опосередкованого застосування будь-яких санкцій будь-якою зацікавленою компанією проти однієї або декількох країн-учасниць, ніякий інший учасник не повинен приймати ніяких пропозицій вигідного співробітництва, вираженого у формі збільшення експортних обсягів або надання більш вигідних цін, які можуть бути зроблені будь-якою компанією або компаніями з наміром перешкодити реалізації завдань, одноголосно прийнятих конференцією» (ОПЕК: страны, 2016).

Основні концесійні угоди в регіоні Перської затоки були підписані в той час, коли більшість держав регіону перебувала під прямим або непрямим політичним впливом західних супердержав, тому контракти були складені без урахування національних інтересів країн – експортерів нафти, а концесійні права надавалися на надзвичайно тривалі терміни (від 40 до 92 рр.). Ці угоди уклалися таким чином, щоб надати концесіонеру термін дії, достатній для вигідного використання його концесійних можливостей, при тому що склалися вони надзвичайно скрупульозно – для «регулювання всіх аспектів взаємовідносин між урядом і компанією-концесіонером, починаючи з таких вирішальних питань, як встановлення податкових ставок концесійної угоди, до відносно незначних деталей» (Ближний Восток, 2010: 240). На практиці такі контракти обмежували сфе-

ру дій уряду в країні – експортерів нафти до повноважень простого «податкового інспектора». Законодавчі можливості зацікавлених урядів не поширювалися на прийняття поправок до законів, що регулювали відносини з компаніями; судові інстанції не мали юрисдикції вирішувати в односторонньому порядку суперечки, що виникали через застарілі пункти угод, які потребували коригування, і навіть органи виконавчої влади не могли впливати на ведення нафтової політики в контексті постійно мінливих умов.

Базовою метою ОПЕК, як вказувалося вище, була максимізація доходів урядів країн-учасниць від видобутку і експорту нафти. Для досягнення цієї мети в першу чергу потрібно було домогтися стабілізації цін на нафту. Реалізація цього завдання вимагала збільшення ліцензійних платежів, зведення до мінімуму маркетингових витрат і всіх незаконних платежів, здійснюваних регіональними урядами нафтовими компаніями.

ОПЕК досягла успіху в обмеженні можливості нафтових компаній в односторонньому порядку зменшувати ціни на нафту, хоча організації було потрібно більше 10 років на те, щоб повернути ціни на рівень лютого 1959 р. У порівнянні з підвищенням цін на товари промислового виробництва, ціни на нафту зберігали свій стійко низький рівень протягом усіх 1960-х рр. (Близький Схід, 2008: 329).

Другим завданням ОПЕК у сфері максимізації доходів урядів країн-учасниць було використання роялті в якості витрат, а не в якості кредиту для оплати прибуткового податку. Тому на IV конференції, проведеній у Женеві в квітні і червні 1962 р. ОПЕК оголосила (в рамках Резолюції IV.3 від 8 червня 1962 р.), що «компанії, які користуються на території країн-учасниць правом видобутку нафти, що є активом і супроводжується високими транзакційними витратами, повинні відповідно до прийнятого принципу і широко відомої в світі практики компенсувати країнам внутрішню цінність нафти крім зобов'язань нафтових компаній в рамках виплати прибуткового податку» (Організація країн-експортерів нафти, 2017).

Висновком Першої Резолюції, країни-учасниці попередили можливість гри один проти одного. А для інституціоналізації управління поставками країни-учасниці в грудні 1964 р. заснували Економічну комісію ОПЕК, призначену займатися аналізом проблем, пов'язаних із ситуацією в сфері світових поставок нафти. Два роки по тому Комісія прийшла до висновку, що проходження програми обсягу загальної продукції, прийнятої країнами – експортерами нафти, є єдиним способом боротьби з використанням інструменту надлишкового обсягу. Завдяки цьому програма «транзитного» виробництва, підготовлена Економічною комісією, була включена в ухвалу в червні 1965 р. Резолюцію IX.16 в рамках конференції ОПЕК, що проходила в Тріполі. План закликав до «раціонального збільшення обсягів виробництва в зоні ОПЕК відповідно до темпів зростання світового попиту» (Ближній Восток, 2010: 241).

На 1970 р. ситуація в нафтовій індустрії Перської затоки знову загострилася. У травні 1970 р., скориставшись складною політичною ситуацією в регіоні і збільшенням попиту на північноафриканську нафту, Лівія зажадала досить значного на той час збільшення довідкових цін на свою нафту, як надбавки за близькість її родовищ до ринків збуту, а також за високу якість нафти. Була розроблена модель переговорів, що стала згодом класичною в практиці ОПЕК: Лівія вибрала компанію, що найбільшою мірою залежала від її нафтових родовищ, і в рішучій формі почала вимагати від неї прийняття всіх своїх умов. У травні 1970 р. лівійський уряд наказав їй різко скоротити видобуток нафти і практично поставив перед альтернативою: або погодитися на прийняття всіх вимог, або бути націоналізованою. Відчуваючи гострі труднощі, компанія звернулася до «семи сестер» з проханням компенсувати їй втрату лівійської нафти. Однак після того як їй було в цьому відмовлено, вона погодилася на всі вимоги Лівії (Лисичкин, 1962: 83).

Поступившись цим вимогам, нафтові монополії доклали всіх зусиль для невисування аналогічних вимог країнами Перської затоки. Однак запобігти цьому не вдалося. XXI конференція ОПЕК, що відбулася в грудні 1970 р. поставила завдання почати новий тур переговорів з нафтовими компаніями про перегляд всієї системи довідкових цін. Для практичної реалізації цього рішення був створений комітет країн – експортерів нафти Перської затоки в складі Саудівської Аравії, Кувейту, Ірану, Іраку і Абу-Дабі, на який було покладено завдання провести переговори з найбільшими нафтовими компаніями щодо докорінного перегляду умов концесій.

Після запеклого опору нафтові компанії в січні 1971 р. в принципі погодилися почати переговори, однак висунули зустрічні вимоги про те, щоб переговори велися з об'єднаною делегацією ОПЕК, а рішення, прийняті в їх ході, стали обов'язковими для всіх членів Організації. Одночасно було вжито заходів щодо вирішення власних розбіжностей перед лицем спільної загрози. На початку 1971 р. була створена так звана Лондонська політична група, до якої увійшли представники практично всіх нафтових компаній, що мали концесії на Близькому Сході, всього 23 компанії. Офіційно на ЛПГ було покладено завдання координації позицій компаній на переговорах. Практично ж в її особі нафтовими компаніями було створено розширене неформальне картельне об'єднання (Березной, 1985: 92).

У період підготовки переговорів між компаніями і країнами – експортерами нафти в 1971 р. особливо велике значення мала позиція західних держав – основних споживачів нафти. Ключову роль в цьому грали США. Позиція США з питання про переговори з ОПЕК не була однозначною. З одного боку, Вашингтон підтримував представників консорціуму, з іншого – адміністрація США старалась переконати представників нафтових компаній в необхідності піти на певні поступки країнам – експортерам нафти.

Переговори в Тегерані почалися в другій половині січня 1971 р., проте вже 2 лютого були перервані через неконструктивну позицію, зайняту нафтовими компаніями. Було вирішено встановити крайній термін для досягнення угоди – 15 лютого. У разі якщо до цього часу компанії не приймуть рішення про прийнятне для ОПЕК підвищення довідкових цін, країни – експортери нафти мали підвищити їх в односторонньому порядку. Одночасно ОПЕК вдалася до погрози різкого скорочення або навіть повного припинення нафтовидобутку в разі, якщо її вимоги не будуть прийняті. Компанії капітулювали 14 лютого – довідкова ціна на еталонну аравійську нафту була підвищена на 33 цента за барель. Були скасовані, крім того, всі знижки з довідкових цін (Ближний Восток, 2010: 242).

Значення угоди, укладеної в Тегерані полягало насамперед у тому, що уряди країн – учасниць ОПЕК вперше порушили монополію нафтових компаній на встановлення довідкових цін і взяли пряму участь в процесі їх формування. ОПЕК, як організація довела свою силу і життєздатність в першому великому зіткненні з нафтовими монополіями. В результаті зміцнилися позиції країн – експортерів нафти, покращилося їх фінансове становище. У 1972 р. ОПЕК зуміла зупинити тенденцію зниження цін на нафту, яка панувала протягом усіх 60-х рр. І, таким чином, виконала одне з завдань, заради яких вона була створена.

У той же час укладання цих угод не дозволило нафтовим монополіям зберегти status quo в області контролю над родовищами. У 1971 р. XXV Конференція ОПЕК звернулася до нафтових компаній з новою вимогою: надати урядам країн – експортерів нафти право участі в іноземних концесіях на їх території. Компанії спочатку намагалися ігнорувати цю вимогу. Однак на початку 1972 р. країни – експортери нафти змусили їх почати переговори з цього питання і сформували спеціальний комітет для їх проведення. Переговори між членами комітету – представниками Саудівської Аравії, Іраку, Кувейту, Абу-Дабі і Катару – і нафтовими компаніями почалися в січні 1972 р. в Женеві. Для Саудівської Аравії, яка очолила делегацію країн Перської затоки, вони були насамперед спробою «впорядкувати» відносини країн – експортерів нафти з нафтовими монополіями, виробити певну альтернативу можливої революційної націоналізації. Деякі інші учасники комітету, наприклад Ірак, сенс переговорів бачили в іншому: в обговоренні умов націоналізації найбільших, найстаріших, найбільш багатих – одним словом, основних близькосхідних концесій (Ближний Восток, 2010: 243).

Саудівська Аравія на переговорах запросила передати їй 25 % акцій Арамко з подальшим підвищенням її частки до 51 %. Компанії погоджувалися лише на рівну з нею участь у нових концесіях і розробках нових нафтових родовищ при збереженні в недоторканності свого контролю над старими джерелами. Ер-Ріяд був готовий заплатити компенсацію за націоналізовані активи за їх балансовою вартістю.

У березні 1972 р. в переговорах все-таки намітилися перші зрушення: компанії погодилися передати країнам-експортерам 20 % участі в своїх концесіях. Однак ОПЕК продовжувала наполягати на 25 %. Переговори тривали до грудня 1972 р. і в кінці кінців компанії були змуше-

ні погодитися на всі основні умови, поставлені міністром нафти Саудівської Аравії. Відповідно до остаточної угоди, підписаної представниками Саудівської Аравії, Кувейта, Абу-Дабі, Катару і компаній-концесіонерів, останні повинні були передати за викуп 25 % участі в своїх концесіях урядам країн – експортерів нафти (Осипов, 1983: 79).

Однак визвольний рух вніс в цю оцінку свої корективи. У червні 1972 р. Ірак, не задоволений підсумками переговорів, в односторонньому порядку повністю націоналізував основні концесії концерну Iraq Petroleum Company на своїй території, що завдало сильного удару по «помірній» моделі націоналізації, запропонованій Саудівською Аравією.

Під впливом успіхів Іраку кувейтський парламент відмовився ратифікувати підписану угоду і зажадав її перегляду. Таким чином, широко розрекламована як прообраз майбутніх відносин країн – експортерів нафти з іноземними монополіями «модель обмеженої націоналізації» була врешті-решт реалізована лише в самій Саудівській Аравії і двох дрібних країнах-експортерах – Абу-Дабі та Катарі. Але незабаром під тиском арабської громадської думки навіть уряд Саудівської Аравії заявив, що він буде в майбутньому прагнути до повної націоналізації нафтових концесій (Васильєв, 1999: 199).

1973 р. почався з різкого зростання цін на нафту на вільних ринках. Вперше за 15 років довідкові ціни на неї виявилися значно нижчими за ціни фактичних угод, чим негайно скористалися західні нафтові монополії, які отримували прибуток багато в чому на базі цін фактичних угод. Тому конференція ОПЕК, що відбулася у вересні 1973 р. в Відні, зажадала корінного перегляду і Тегеранських і Тріполійських угод, так само як і поставила за мету відновити існуючі до 1973 р. перевищення довідкових цін над реальними.

Переговори з цього питання між країнами-експортерами та нафтовими компаніями розпочалися у Відні 8 жовтня 1973 р. тобто на другий день після початку нової Арабо-ізраїльської війни. Країни-експортери почали вимагати негайного підвищення довідкових цін на 70 %, однак компанії погоджувалися лише на 20 %-е збільшення. 12 жовтня 1973 р. переговори були перервані, а 16 жовтня міністри нафти країн-експортерів зібралися на надзвичайну конференцію в Кувейті. На цій конференції вперше було прийнято рішення про одностороннє підвищення країнами – членами ОПЕК довідкової ціни на нафту в середньому на 70 % (Ближній Восток, 2010: 244).

На наступний день, 17 жовтня 1973 р. в Кувейті зібралася конференція Організації арабських країн – експортерів нафти (ОАПЕК), на якій було прийнято рішення про застосування так званої «нафтової зброї» у війні арабських держав з Ізраїлем (Александров, 2000: 245).

Саудівські попередження продовжували надходити до Вашингтона по різних каналах з наростаючою інтенсивністю все літо 1973 р. З добре поінформованих джерел стало відомо, що незабаром Саудівська Аравія буде змушена ввести ембарго на поставки в Сполучені Штати. Це ж попередження за два дні до введення ембарго було передано особисто Ніксону міністром закордонних справ Саудівської Аравії О. Саккаф (Нафтові війни 1973 – 2014).

17 жовтня 1973 р. конференція ОАПЕК в Кувейті прийняла рішення про скорочення видобутку нафти в країнах – членах організації на 5% в порівнянні з вересневим рівнем і про подальше щомісячне скорочення видобутку ще на 5% до тих пір, поки Ізраїль не виведе свої війська з окупованих арабських територій. Трохи пізніше було прийнято рішення скоротити видобуток на ще більш значну величину, приплюсувавши до 5%-го скорочення ту кількість нафти, яка призначалася для поставок в США і Голландію. Ці дві країни були визнані ворожими справі арабів, і було оголошено про введення ембарго на постачання їм нафти і нафтопродуктів. Саудівська Аравія і Кувейт – два основних нафтовиробника арабського світу – вирішили скоротити свій видобуток в жовтні не на 5 %, як інші країни, а на 10 % (Нафтові війни 1973 – 2014).

Наступна конференція ОАПЕК відбулася в Кувейті на початку листопада 1973 р. На ній було вирішено довести загальне скорочення видобутку нафти в арабських країнах в листопаді до 25 % від вересневого рівня і скоротити видобуток в грудні ще на 5 %. В результаті світовий ринок втратив в грудні 1973 р. за різними оцінками, до 1 млн барелів арабської нафти в день. Сама по собі ця втрата не могла порушити стабільність світової капіталістичної енергетики і тим більше світової капіталістичної економіки. Однак скорочення видобутку в арабських країнах і невизначеність

щодо майбутніх поставок, безперечно, допомогли ОПЕК підвищити ціни на нафту і утримати їх на високому рівні.

В кінці листопада 1973 р. в результаті активності аутсайдерів і незалежних нафтових компаній, що залишилися без гарантованих поставок, ціни на нафту на вільних ринках і на аукціонах досягли 16–20 доларів за барель. 22 грудня 1973 р. країни – експортери нафти Перської затоки зібралися на нараду в Тегерані, для того щоб знову підвищити довідкову ціну в односторонньому порядку (Нафтові кризи). Пізніше практика одностороннього перегляду цін ОПЕК стала звичною справою.

Разом з тим, потрібно зазначити, що зміни системи ціноутворення не вичерпали всіх змін в близькосхідній системі нафтопостачання. У період 1974 – 1976 рр. такі країни, як Алжир, Кувейт, Ірак, ОАЕ і Катар, повністю націоналізували найбільш важливі іноземні концесії. Іран в 1979 р. переглянув свою угоду з Міжнародним нафтовим картелем, поставивши нафтову промисловість країни під повний контроль держави. У 1980 р. Саудівська Аравія повністю націоналізувала активи Арамко – стара, заснована на концесійних угодах система нафтопостачання відійшла в минуле.

Висновки. Отже, створення ОПЕК було продиктоване об'єктивною необхідністю і це багато в чому допомогло відновити необхідний «справедливий» баланс у сфері ціноутворення над ринком нафти. За кілька років ОПЕК зміцніла і перетворилася в найбільш впливову організацію на нафтовому ринку, потіснивши найбільших монополістів, утворивши енергетичну кризу – і «перевернувши з ніг на голову» всю ситуацію, яка здавалась такою стабільною, не тільки на нафтовому ринку, але й у світовій економіці та політиці в цілому.

Протягом 60 – 70-х рр. ХХ ст. частка доходів країн-експортерів від експорту нафти зросла, деякі країни взагалі націоналізували частину своєї нафтової промисловості. Коли в 1973 р. США підтримали Ізраїль у війні з Єгиптом, у відповідь Саудівська Аравія й інші арабські експортери оголосили ембарго на експорт нафти в США. Внаслідок оголошеного ембарго світові ціни на нафту зросли в чотири рази, таким чином була наочно продемонстрована дієвість «нафтової зброї».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Александров, 2000 – Александров И. А. Монархии Персидского залива: этап модернизации. М., 2000. 544 с.
- Березной, 1985 – Березной А. В. Транснациональные корпорации на рынках развивающихся стран: Ограничительная деловая практика. М., 1985. 197 с.
- Ближний Восток, 2010 – Ближний Восток: война и политика = Middle East: War and Politics / под ред. Г. Г. Исаева и А. А. Сотниченко. М., 2010. 288 с.
- Ближний Схід, 2008 – Ближний Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: моногр. / відп. ред. Б. О. Парахонський. – К., 2008. 591 с.
- Васильев, 1999 – Васильев А. М. История Саудовской Аравии (1745 – конец ХХ в.). Издание второе, расширенное и дополненное. М., 1999. 241 с.
- Волович, 2016 – Волович О. О. Ера нафти добігає кінця. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/eranaftidobigaekincavtorvolovicoleksij>
- Закария, Яковлев, 1998 – Яковлев А. И., Закария М. Г. Нефтяные монархии Аравии на пороге ХХІ века. М., 1998. 412 с.
- Лисичкин, 1962 – Лисичкин С. М. Нефтяная промышленность стран Ближнего, Среднего и Дальнего Востока. М., 1962. 199 с.
- Нафтові війни 1973 – 2014: як ціну нафти використовували в міжнародній політиці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/124493>
- Нафтові кризи: як змінювалася ціна на «чорне золото» останні 50 років? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2016/02/03/infografika/ekonomika/naftovi-kryzy-yak-zminyuvalasya-czina-na-chorne-zoloto-ostanni-50-rokiv>
- ОПЕК: Организация стран – экспортеров нефти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vseonefti.ru/upstream/opec.html>
- ОПЕК: участники, цели и политика цен на нефть. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ria.ru/infografika/20151204/1335051165.html>
- ОПЕК: страны, политика и динамика цен на нефть // РИА Новости Украина. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rian.com.ua/infografika/20150218/363684774.html>

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-42/ua/chapter-2091/>

Осипов, 1983 – Осипов А. И. США и арабские страны (70-е – начало 80-х гг.). М., 1983. 229 с.

Швед, 2006 – Швед В. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: моногр. К., 2006. 242 с.

Яковенко, 1999. – Яковенко А. ОПЕК – символ больших денег // Международная жизнь. 1999. № 6. С. 85–91.

REFERENCES

Aleksandrov, 2000 – Aleksandrov I. A. Monarkhii Persidskogo zaliva: etap modernizatsii [The monarchies of the Persian Gulf: the stage of modernization]. М., 2000. 544 s. [in Russian].

Bereznoy, 1985 – Bereznoy A. V. Transnatsionalnye korporatsii na rynkakh razvivayushchikhsya stran: Ogranichitel'naya delovaya praktika [Transnational corporations in emerging markets: Restrictive business practices]. М., 1985. 197 s. [in Russian].

Blyzhnyi Vostok, 2010 – Blyzhnyi Vostok: voina y politika = Middle East: War and Politics / pod red. H. H. Ysaeva y A. A. Sotnychenko. М., 2010. 288 s. [in Russian].

Blyzkyi Skhid, 2008 – Blyzkyi Skhid: mizhnarodna bezpeka, rehionalni vidnosyny ta perspektyvy dlia Ukrainy: monohr. [The Middle East: International Security, Regional Relations and Prospects for Ukraine] / vidp. red. B. O. Parakhonskyi. – К., 2008. 591 s. [in Ukrainian].

Vasylev, 1999 – Vasylev A. M. Istoriya Saudovskoi Aravyi (1745 – konets XX v.). [History of Saudi Arabia (1745 – the end of the XX century.)] Izdanye vtore, rasshyrennoe y dopolnennoe. М., 1999. 241 s. [in Russian].

Volovych, 2016 – Volovych O. O. Era nafty dobihaie kintsia. [The era of oil is coming to an end] <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/eranaftidobigaekinaavtorvolovivoleksij> [in Ukrainian].

Zakaryaia, Yakovlev, 1998 – Yakovlev A. Y., Zakaryaia M. H. Neftiane monarkhii Aravii na poroge XXI veka [Oil monarchies of Arabia on the threshold of the XXI century]. М., 1998. 412 s. [in Russian].

Lysychnyn, 1962 – Lysychnyn S.M. Neftianaia promyshlennost stran Blizhnego, Srednego i Dalnego Vostoka [Oil industry in the Middle, Middle and Far East]. М., 1962. 199 s. [in Russian].

Naftovi viiny 1973 – 2014: yak tsinu nafty vykorystovuvaly v mizhnarodnii politytsi [Oil Wars 1973 – 2014: As the price of oil used in international politics]. <http://tyzhden.ua/News/124493> [in Ukrainian].

Naftovi kryzy: yak zminiuvalasia tsina na «chorne zoloto» ostanni 50 rokiv? [Oil crises: how has the price of «black gold» changed over the last 50 years?] <https://www.slovoidilo.ua/2016/02/03/infografika/ekonomika/naftovi-kryzy-yak-zminyuvalasia-czina-na-chorne-zoloto-ostanni-50-rokiv> [in Ukrainian].

OPEK: Orhanyzatsiia stran – eksporterov nefty [OPEC: Organization of oil-exporting countries]. <http://vseonefti.ru/upstream/opec.html> [in Russian].

OPEK: uchastnyky, tsely y polytyka tsen na neft [OPEC: participants, goals and policies of oil prices]. <https://ria.ru/infografika/20151204/1335051165.html> [in Russian].

OPEK: strany, polytyka y dynamika tsen na neft RYA Novosti Ukrayna [OPEC: Countries, Policies and the Dynamics of Oil Prices RIA Novosti Ukraine]. <http://ria.com.ua/infografika/20150218/363684774.html> [in Russian].

Orhanizatsiia krain-eksporteriv nafty (OPEK) [Organization of the Exporting Countries of Oil (OPEC)]. <http://readbookz.com/pbooks/book-42/ua/chapter-2091/> [in Ukrainian].

Osyrov, 1983 – Osyrov A. Y. SSHA y arabskye strany (70-e – nachalo 80-kh gg.) [The USA and Arab countries (70s – early 80s)]. М., 1983. 229 s. [in Russian].

Shved, 2006 – Shved V. Blyzskoskhidnyi rehion u suchasnykh stratehiiakh transatlantychnoi spilnoty: monohr [The Middle East region in modern transatlantic community strategies]. К., 2006. 242 s. [in Ukrainian].

Iakovenko, 1999. – Yakovenko A. OPEK – simvol bolshykh deneg [OPEC is a symbol of big money] // Mezhdunarodnaia zhizn. 1999. № 6. С. 85–91. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 03.02.2018 р.